

VALORI ȘI CONCEPTE TEORETICE ÎN APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA DREPTULUI PENAL

Stela BOTNARU, Cezara-Elena POLISCA

Ca fenomen, dreptul penal este prezent în toate domeniile vieții sociale: știință, creație, economie, industrie, conducere, inclusiv relațiile cotidiene. Dreptul penal, ca și restul ramurilor dreptului, poate pretinde deplin și părțitor la dreptul de a fi considerat un fenomen al civilizației și culturii. Nu întâmplător, interdicțiile de bază din domeniul dreptului penal, gen: „nu ucide!”, „nu fura!” își au originea în postulate biblice, formulate în *Vechiul Testament*. Dreptul penal, în mod special apără manifestările libertății omului și anumite componente ale vieții umane sunt reglementate doar de această ramură a dreptului, de ex., omorul premeditat, abuzul sexual, furtul, jaful, tâlhăria etc.

Dreptul penal, ca ramură a dreptului, a apărut cu scopul de a apăra, prin mijloacele sale specifice (în mod special, amenințarea cu pedeapsa și aplicarea acestei amenințări) persoana, societatea și statul de eventualele tentative de crimă. Constituirea dreptului penal ca ramură nu poate fi abordată separat de dezvoltarea dreptului penal ca știință. Din acest considerent, în cadrul acestei cercetări am supus unei analize detaliate lucrările din domeniu, care reflectă în egală măsură dezvoltarea dreptului penal ca știință și ca ramură, încercând a identifica acele condiții și factori ce au favorizat apariția și dezvoltarea acestei ramuri de drept. Astfel, analizând lucrările autorilor români Al.Boroi, Gh.Nistoreanu, I.Tănăsescu, C.Tănăsescu, G.Tănăsescu ș.a., am stabilit că în cadrul așezărilor prestatale existau conflicte condiționate de concurență și de obligația de apărare a unui grup anume, fapt ce permitea celor învinși să se răzbune în moduri barbare, utilizând la maxim cruzimea. În această perioadă, nici nu putem vorbi despre existența elementului de dreptate. Membrii grupului urmăreau numai un interes cu caracter de agresiune.

Odată cu apariția primelor organizări prestatale, răzbunarea pierde din teren, fiind introdusă legea talionului („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”) – o veritabilă punte de interferență între faptă și pedeapsă, „riposta fiind echivalentă cu gravitatea atacului” [1, p. 14].

Pasul ulterior în evoluția dreptului penal l-a constituit apariția instituției compozițiunii în cadrul dreptului roman. Această instituție a fundamentat unele principii de sancționare (de ex., se puneau în discuție condițiile de răscumpărare a unor prizonieri, acordându-se o răsplată în scopul salvării acestora). Și dacă inițial compozițiunea era facultativă, iar în cazul în care împăcarea părților era imposibilă, se recurgea la legea talionului; ulterior, cu întărirea puterii publice, compozițiunea a devenit obligatorie, fiind introdus un tarif al cuantumului despăgubirilor. Numai dacă vinovatul se eschiva de la repararea prejudiciului prin plățirea despăgubirilor, se apela la legea talionului.

În cadrul organizării tribale, membrii tribului ce aveau un comportament josnic erau sancționați prin alungarea lor din trib, fapt echivalat pentru aceștia cu pedeapsa cu moartea.

Chiar și odată cu apariția organizării statale și impunerea unor norme de conduită, cum ar fi *Codex Hammurabi* sau *Legea celor XII Table*, continuă să figureze instituția talionului și a compozițiunii. Statul a pus accent pe apărarea valorilor sociale și a început să aplice pedepse pentru a sancționa, dar și pentru a preîntâmpina repetarea agresiunilor. Statul a fost mecanismul ce a preschimbât rolul pedepsei „din răzbunare în expiațiune (ispășirea vinovăției prin pedeapsă)” [2, p. 64-65], reacția represivă devenind un atribut caracteristic numai puterii publice.

În Evul mediu, dreptul penal a trecut printr-o perioadă de stagnare. Cele mai esențiale idei au apărut în cadrul Bisericii. Filosofii creștini conceptualizau justiția și represiunea ca acte de delegație divină. Ei considerau crima un păcat, iar pedeapsa – o răscumpărare a crimei, prin care omul își elibera sufletul de păcat. Dumnezeu oferea represiunea ca pe o ispășire a sufletului. Concepțiile date au fost dezvoltate de Sf. Augustin și de Sf. Toma D'Aquino, constituind un pilon în apariția dreptului canonic. Filosofii laici au enunțat teza utilitaristă, dreptul penal fiind bazat pe principiul intimidării. Rațiunea de stat era îndestulătoare pentru legitimarea oricărei răspunderi.

Un rol considerabil în dezvoltarea conceptelor dreptului penal l-a avut perioada Renașterii, în care s-au conturat 2 percepții de bază: teoria dreptului natural și teoria contractului social. Aceste 2 teorii au fost enunțate și promovate de mari tribuni ai filosofiei ca: H. Grotius, Th. Hobbes, J. Locke ș.a. În tabloul teoriei dreptului natural, pedeapsa este prezentată ca ceva necesar pentru perpetuarea și dezvoltarea societății. Pentru teoria contractului social, pedeapsa este un efect logic al nerespectării contractului încheiat între persoanele ce conviețuiesc într-o societate.

Perioada Iluminismului a fost marcată de activitatea prodigioasă a unor filosofi ca: Ch. De Montesquieu, J. J. Rousseau, Voltaire ș.a. Ei au mers pe conceptul de umanism, plasând omul în rolul de centru al universului. Această perioadă a fost marcată de opera lui C. Beccaria, autorul operei „*Dei delitti e delle pene*” (*Despre infracțiuni și pedepse*), care critica vehement caracterul arbitrar al pedepselor. Acest reprezentant de seamă al școlii clasice era de părerea că pedepsele trebuie stabilite respectând legea, în dependență de gravitatea și complexitatea infracțiunii. Beccaria era contra pedepselor crude, îndeosebi contra pedepsei cu moartea. El a enunțat ideea conform căreia este mai complicat dar mai corect să perfecționezi sistemul de prevenire a crimelor prin crearea unui sistem educațional desăvârșit, care ar învăța persoanele să-și stăpânească și să-și controleze pornirile sale.

Sub incidența acestei teorii, dreptul penal a încetat să mai aibă un aspect de teroare și exterminare, astfel a apărut elementul de corecție a persoanelor predispușe săvârșirii sau care deja au săvârșit anumite crime. În legătură cu aceasta, în textele legislative penale s-au produs schimbări în corelarea dintre sistemul de pedepse și sistemul de prevenire al pedepselor, și a început să fie aplicată individualizarea aplicării pedepsei, luându-se în considerație circumstanțele producerii infracțiunii. Legislația penală a început să cuprindă o informație deplină despre fiecare măsură de influență, incluzându-se limitele și utilitatea aplicării anumitor măsuri corecționale.

Ideile beccariene au fost introduse în codurile penale ale țărilor europene: Codul penal francez (1810), Codul penal german (1871), Codul penal italian (1889), dar și în Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (1789).

În Germania, în aceeași perioadă, ca o reacție la teoria dreptului natural, apare un curent raționalist, reprezentat de I.Kant și G.Hegel, care tindea spre ideea de justiție absolută, răul fiind răsplătit cu rău. Perioada Revoluției Franceze de la 1789 și anii succesori acesteia nu s-au remarcat prin enunțarea unor noi concepte. Un aport considerabil în cercetarea apariției și dezvoltării dreptului penal ca ramură și ca știință, l-au adus cercetătorii ruși G.S. Feldsh-tein, V.D. Spasovici ș.a. În lucrările lor a fost analizată și perioada secolului XIX, care a adus un progres remarcabil, îndeosebi prin activitatea școlii pozitivistice, antropologice și sociologice.

Școala pozitivistă a fost fondată de E. Ferri. În viziunea reprezentanților acestei școli, crima, până a fi un fenomen juridic, este, mai întâi de toate, un fenomen natural și social. Pentru a putea înțelege comportamentul infractorului, trebuie analizați toți factorii care l-au influențat: aspectele ereditare, mediul în care locuiește, personalitatea sa, etc. Pedepsa trebuie să fie un instrument de apărare socială, să aibă finalitatea de a „vindeca” infractorul de anomaliile sale periculoase.

Fondatorul școlii antropologice este C. Lombroso, care considera că „omul nu devine infractor, ci se naște infractor” [3]. El considera că pedeapsa capitală, detenția și sterilizarea sunt metode fundamentale în profilaxia criminalității. Aceste teorii sunt considerate ca fiind represive și, de facto, au dus la apariția doctrinei naziste.

Istoria școlii sociologice își trage sorgintea la începutul secolului XX, înlocuind școala antropologică. Școala sociologică are foarte mulți adepți. Printre ei se numără F. Von List, A.Prins, G.Tarde, G.Van Hamel, I.Ia. Foinitski ș.a. [4]. Acești cercetători au fundamentat teoria despre factorii criminalității, despre stările critice și periculoase ale personalității etc. Aceste teorii au fost supuse criticii, dar sunt și foarte des aplicate în abordarea anumitor tipuri de infracțiuni. Este de menționat faptul că nici una dintre aceste școli nu este prezentă la moment în forma ei pură.

Marea majoritate a teoriilor contemporane prezintă o sinteză a concepțiilor enunțate de adepții diferitelor școli. Sintetizând cele expuse mai sus, se poate concluziona că, la etapa actuală de dezvoltare a dreptului penal ca ramură și ca știință, politica penală ar echivala cu o politică socială a statului, al cărei obiect de studiu trebuie să cuprindă problematica socială și culturală, generată de interacțiunea puterilor în vederea îmbunătățirii realității. Politica penală este parte a politicii generale a statului, adoptată pentru a combate și a învinge problema infracțiunilor și pentru a contribui la făurirea unei societăți în care fiecare persoană s-ar simți în siguranță pentru viața sa și a apropiaților săi.

Referințe:

1. PONTA, V., NEMEȘ, R., MITROI, M. *Drept penal. Partea generală*. București: Lumina Lex, 2004.
2. TĂNĂSESCU, I., TĂNĂSESCU, C., TĂNĂSESCU, G. *Drept penal general*. București: All Beck, 2002.
3. ЛОМБРОЗО, С. *Преступный человек*, <http://www.klex.ru/8nk>, accesat la 20.07.2014, ora 15:20.
4. <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Sociological+School+Of+Criminal+Law>.